

DİVAN EDEBİYATINDA SAKIZ VE SAKIZ'IN FETHİNİN EDEBİYATIN NÜKTE DÜNYASINA YANSIMALARI

Hasan KAPLAN (*)

Öz

Sakız, Ege Denizi'nde yer alan, İzmir'e sekiz mil uzaklığında bir adadır. 1566'da fethedilen adada Osmanlı hâkimiyeti, 1913'e kadar devam etmiştir. Adanın fethinin divan şiirine birtakım yansımaları olmuştur. Ada fethedilmeden önce sakız, divan şairleri tarafından herhangi bir yönüyle zikredilmezken ada fethedildikten sonra şiirin malzemesi olmuş, adanın ismine dayalı olarak çeşitli nükteler oluşmuştur.

Bu çalışmada divan edebiyatında “sakız” etrafında geliştirilen hayaller ve söyleyişler incelenmiştir. Bu doğrultuda sakız maddesinden, sakız ağacından, sakız gülünden, sakız rakısı ve şarabından, sakız leblebisinden, sakız bademinden, sakız helvasından; aynı zamanda bir ada olan Sakız'ın şiire yansıyan özelliklerinden, Sakızlı güzellerden ve sakilerden bahsedilmiştir. Çalışmanın sonucunda Sakız'ın fethine dayalı olarak bazı ifadelerin ve deyimleşmiş yapıların ortaya çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sakız Adası, Sakız'ın Fethi, Sakız Güllü, Sakız Şarabı, Sakız Ağacı.

Reflections of the Gum and Conquest of Chios in the Divan Literature on the with World of Literature

Abstract

Chios is an island located in the Aegean Sea, eight miles from İzmir. Ottoman domination in the conquered island in 1566 continued until 1913. There have been some reflections of conquest of the island on the divan poetry. Before the conquest of the island, the gum was not mentioned in any aspects by divan poets, but after the island was conquered, it became a material of poetry and various witticisms were formed based on the island's name.

*) Dr. Öğretim Üyesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
(e-posta: h1982kaplan@hotmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1290-7219>.

In this study, dreams and utterances developed around “chewing gum” in divan literature were examined. In this direction, the gum material, mastic tree, gum rose, gum anisette and wine, roasted white chickpeas, chian almond, halva are mentioned. At the same time, reflections of Sakız’s features on poems, beautifuls of Sakız, cupbearer are also mentioned. As a result of the work, it is seen that some expressions and idioms emerged on the conquest of Chios.

Keywords: Chios, Conquest of Chios, Gum Rose, Gum Wine, Mastic Tree.

Giriş

Sakız, Ege Denizi’nde yer alan beşinci büyük adadır. İzmir’in karşısında yer alan adanın Türkiye’ye uzaklığı sekiz mildir. Yerleşim tarihi Bronz Çağı’na kadar inen adada eski devirlerden beri canlı bir ticaret hayatı olmuştur. Ada ticareti, burada yetiştirilen sakız ağacından elde edilen sakıza dayanmaktadır. Adanın isminin de bundan geldiği ileri sürülmektedir.

Sakız, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce Cenevizlilerin kontrolünde bulunan bir adaydı. Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren Osmanlı Devleti’ne vergi veren ada yönetimiyle ilişkiler 16. yüzyılda bozuldu. Korsanların mekânlarından biri hâline gelen adada vergiler düzenli ödenmeyince ve buradaki idare zayıflayınca Hac yollarının güvenliğini sağlamak isteyen Osmanlılar 1566’da Piyale Paşa komutasında adayı fethetti. Maona ailesinin adadaki yönetimi sona erdi ve ada müstakil bir sancak beyliği hâline geldi (Turan, 1966, s. 173-199)¹. Sakız, 1694 yılında meydana gelen kısa süreli Venedik işgaline kadar Kaptan Paşa eyaletindeki idari durumunu korudu. Papalık, Floransa ve Malta donanmalarının yardımıyla Venedikliler 1694 yılında adayı kuşattı. Adada başlayan kısa süreli Venedik hâkimiyetine 1695 yılında son verildi². Bu tarihten, adanın Yunanlılar tarafından işgal edildiği 1913’e kadar (birkaç kuşatma girişimi sayılmazsa) ada, Osmanlıların hâkimiyetinde kaldı (Örenç, 2009, s. 6-10).

Sakız’ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi divan şiirine konu olmuştur. Adanın 1566’da fethedilmesine yer veren Âşık Çelebi, Malta Seferi’ni anlatırken Sakız’ın fethedilme sebebine de değinmiştir. On yedinci yüzyılın sonunda Venedikliler tarafından yaklaşık bir yıl süren işgalin sonlandırılması ve adanın yeniden fethedilmesi sebebiyle de Bursalı Tâlib ve Nazîf tarih düşürmüşlerdir³. Adanın fethinin edebiyata yansımaları

1) Sakız’ın Osmanlıların hâkimiyeti altına alınmasına dair geniş bilgi için bkz. Turan, Ş. (1966). Sakız’ın Türk hâkimiyeti altına alınması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV(6-7), 173-199.

2) Bu seferin ayrıntıları için bkz. Sevinç, T. (2010). 1695 Sakız Seferi’nde organizasyon ve lojistik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 59-79.

3) Venedikliler 1694’te Sakız’ı işgal edince Amcazâde Hüseyin Paşa, kaptan-ı derya olarak adayı 1695’te Venediklilerden aldı. Nâbî (ö. 1712) sulhiyyesinde Amcazâde Hüseyin Paşa’nın bu fethine bir beyitle yer vermiştir. Şair, Paşa’nın Sakız’ı fethinden, ülkeyi düzene koyacak kişinin kendisi olduğunun anlaşıldığını söyler. Beyitte Sakız etrafında bir nükte görülmemektedir.

sadece bunlardan ibaret değildir. Bu çalışmada adanın fethinin şiire tezahürleri üzerinde durulacaktır. Bu tezahürlerin hem fethin kaynaklık ettiğini düşündüğümüz nüktelerle hem de şiirde sakız gülü, sakız rakısı ve şarabı, sakız maddesi, Sakızlı güzeller gibi kullanımlarla bir münasebetinin olup olmadığı incelenecektir.

Şiirde bir kelime oyununun, bir sanatın doğmasına sebep olan olayların araştırılması ilginç sonuçlar verebilirdi. Mesela sakız etrafında dönen bir nüktenin oluşumu Piyale Paşa'nın Sakız Adası'nı almasıyla ilişkilendirilebilir mi? Soru tersine çevrilerle de sorulabilir: Sakız, Türk topraklarına katılmasaydı böyle bir nükte doğar mıydı (Özgül, 2006, s. 248)?

Bu soru doğrultusunda divan şairlerinin şiirlerinde görülen bazı ifadelerin (ağzından sakızı al-/çek-, ağzından sakızını çal-, sakız çiğne-, sakız gibi ağza düş-) adanın fethiyle ilişkisinin olup olmadığı, divan şiirinde sakız etrafında kurulan hayallere kaynaklık eden unsurlar ve bunların sakızın farklı çağrışımlarıyla ilişkisi incelenecektir.

Sakız'ın Fethi

Âşık Çelebi (ö. 1572), Kanuni Sultan Süleyman'ın fetihlerini ve seferlerini anlattığı kasidesinin bir beytinde Malta Seferi'ne de değinmiştir. Osmanlı donanması, kâfirin ağzından sakız çeker gibi Sakız Adası'nı almıştır. Zaten bu güçlü donanma karşısında ne Kıbrıs ne de Malta Adası dayanabilir. Beyitte Sakız'ın fethedilmesi, düşmanın ağzından sakız çekilmesi, casus alınması şeklinde ifade edilmiştir⁴. Şair, “ağzından sakızını çek-” ifadesini kinayeli bir şekilde kullanmıştır.

Sakızın kâfirün çekmişler ağzından dil almışlar
Ne Kıbrıs u ne Malta döyer imiş bu tonanmaya
K. 13/18 (Kılıç, trs.)

Âşık Çelebi'nin yer verdiği bu nükteyi (ağzından sakızını çek-, al-), 17. yüzyılda Sakız'da Osmanlı hâkimiyetinin yeniden kurulması münasebetiyle yazdığı şiirinde Nazîf (ö. 1693) de kullanmıştır. Nazîf, bu ifadeye tarih mısraında yer vermiştir: “Fem-i Efren-

Anlamışdı nazar ashâbı Sakız fethinden
Yine sensin idecek çâre-i mülke ikdâm
K. 13/94 (Bilkan, 2011)

Sakız'ın 1695'te Venediklilerden alınmasına yer veren şairlerden biri de Mehmed Adlî'dir. Adlî (ö. 1743-44), Sultan II. Mustafa'nın tahta çıkar çıkmaz Sakız'ı Venediklilerin elinden kurtarmasına bir kaside yazmıştır. Şair, kasidesini Sakız'ın fethi münasebetiyle yazmış olsa da Sakız'a dair herhangi bir unsura ve nükteye yer vermemiştir. Kasidenin metni için bkz. Baltalı, S. (2016). *Mehmed Adlî divanı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4) Adanın Osmanlılar tarafından fethedilmesindeki nedenlerden biri de Malta şövalyelerine Osmanlılar hakkında bilgi verilmesidir (Örenç, 2009, s. 6).

ciden aldı Sakızı şâh-ı cihân (h. 1106).” Şair, kıt’asında eşek ağızlı, köpek dişli düşmanın boğaza karşı uzun bir süre ağzını açıp sakız çiğnediğinden bahseder. Onun bu hareketine karşılık İslam askerleri muzaffer sultanın uğuruyla düşmanın burnunu kırmış (güç durumunda bırakmış), aynı zamanda ağzından sakızı almışlardır. Nazîf, bu zaferin tarihini işitince şunu söylemiştir: Cihan hükümdarı Frenklerin ağzından sakızı aldı. Nazîf de Âşık Çelebi gibi Sakız’ın alınmasını kinayeli bir söyleyiş içerisinde sakız çiğneyen birisinin ağzından sakızının alınması şeklinde tasavvur ederek sunmuştur.

Çiğnemişti sakızı bir nice dem ağzın açup
Boğaza karşı ‘adüv har-dehen ü seg-dendân

Kırdılar burnunu ağzından alup sakızı hem
Yümn-i sultân-ı muzafferle cüyûş-ı îmân

İşidüp didi Nazîf ol zaferin târihin
Fem-i Efrenciden aldı Sakızı şâh-ı cihân (h. 1106)

T. 24/5-6-7 (Darıcık, 2006)

Sakız’ın 17. yüzyılda tekrar devlet hâkimiyetine alınmasına tarih düşürenlerden biri de Bursalı Tâlib’dir. Tâlib (ö. 1706), 1566’da fethedilen Sakız’ın 1694’ten 1695’e kadar düşman kontrolünde yer almasını bir iki günlük süre olarak görür. Şaire göre Sakız, kendisine bağlayan (âşık eden) güzel bir kız gibidir. O, bir iki gün rakibin kucak tuzağında esir olmuştur. Allah’ın yardım rüzgârı yetişip Sakız tekrar İslam’ın temiz ağzına nasip olmuştur⁵. Tâlib’de Sakız’ın fethi düşmanın ağzından sakızın alınması şeklinde değil, Müslümanların ağzına sakız olması şeklinde -kinayeli- yer almıştır.

Sakız bir duhter-i ra’nâ idi meshûr olup geçti
Bir iki gün esîr-i dâm-ı âgûş-ı rakîb oldu

Bi-hamdillâh olup imdâd-ı bâd-ı ‘avn-ı Yezdân
Yine Sakız dehân-ı pâk-ı İslâma nasîb oldu

T. 2/7-11 (Erdem, 1994)

1827 sonlarında Fransız albayı Favier kumandasında doksanı aşkın gemi Sakız’ı kuşatır. Bu sebeple Muhafız Yusuf Paşa kaleye çekilmek zorunda kalır. Kuşatma boyunca kıtlık baş gösterir, birçok ev yanar, ahali evsiz barsız kalır. Yusuf Paşa yaşlıları ve çocukları Çeşme yakasına nakleder. Ada muhafızının ısrarlı yardım talepleri üzerine Çengelöğlü Tahir Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması 14 Mart 1828’de ada önlerine gelir. Donanmanın gelişi asilerin çekilmesini sağlar. Çeşme’den adaya asker nakledilerek aralıklarla yaklaşık bir buçuk yıl süren Sakız’ın ikinci büyük muhasarası da kaldırılır

5) Beyitte “nasib”in Latîf’in şairler tezkiresinde ifade ettiği helva anlamı (Canım, 2000, s. 519) düşünüldüğünde şairin bu anlam ile sakızlı helvayı çağrıştırdığı da söylenebilir.

(Örenç, 2009, s. 7). Abdullah Ferdî Efendi (ö. 1857-58), bu tarihî olayı şiirlerinde işlemiş, Kaptan Tahir Paşa için yazdığı tarih kıt'asında, düşmanın Sakız'ı çiğnemek için diş bilemediğini söylemiştir. Şair, beyitte “diş bile-” deyiimiyle düşmanın niyetini ve fırsat kolladığını ortaya koyarken “sakız”ı hem yer adı hem de sakız maddesi anlamını kastedecek şekilde kullanmıştır. Bu doğrultuda şair düşmanın hem Sakız'ı hâkimiyetine almak istediğini hem de sakızı dişleri arasında ezme için dişini hazırladığını söylemiştir.

Bir zamân Rûm hücûmuna gelüp deryâdan

Sakızı çiynemeğe⁶ diş bilemiş idi a'dâ

T. 26/7 (Avçıl, 2010)

Sakız ve Güzelleri

Sakız, divan şiirine hem taşıdığı özellikleri hem de güzelleriyle girmiştir. Diyarbakırlı Mâlî (ö. 1674), Sakız Adası'nı 33 beyitlik bir mesneviyle anlatmıştır. Bir dönem Sakız muhafızının kâtipliğini yapan Mâlî (Akgül, 2013, s. 15), gönlünün cennet bağına benzer bir yere, Akdeniz'de yer alan Sakız Adası'na, geldiğini söyleyerek söze başlamıştır (M. 5/1). Şaire göre Sakız, sevinç yeridir, neşe yayan bir yerdir, denizin ortasında bir ferahlık yeridir (M. 5/2). Sakız, marifet sahibi ve gönül sahibi hâl ehli kimselerin olduğu bir yerdir (M. 5/4). Burası Osmanlı ili olup Rum'un kendisiyle övüldüğü bir yerdir (M. 5/6), bir Rum adası, Rum'un mesire yeri (M. 5/18), Rum ülkesinin toprağının başkaldırandır. Rum'un başındaki taç, kusursuz incidir (M. 5/19). Burayı gören kıyamete kadar unutmaz, görenin vatanına muhabbeti kalmaz (M. 5/32). Buranın zevki, gönülden elemli giderir, onda gamın zerresi bile kalmaz (M. 5/33).

Mâlî, Sakız'ın hem güzellerinden hem de bahar mevsiminde işretinden bahsetmiştir. Sakız, cennetten bir örnek olup ay yüzlü, güzel yüzlü kimselerin meskenidir (M. 5/3). Onun eğlence dolu vasıflarını, çok değerli gül bahçesinin özelliklerini şair anlatamaz (M. 5/7). Şair, buranın hâlinin güzel vasıflarından ve hâllerinin hayalinden hangisini anlatacağını bilemez (M. 5/30). Sakız'ın etrafı hep güzel bahçelerle doludur. Bu bahçeler insanın zevkini artıran yeme içmelerin yapıldığı gül bahçeleridir (M. 5/8). Gül bahçesinin ordusu çıktığında güzellik meydanı çadırlarla süslenir (M. 5/9). Her ağaç süslü çadır, her biri gönlü cezbeden zevk yeri olur (M. 5/10). Her ağacın dibinde temaşa vardır. Bunların seyrine feleğin gözü hayran olur (M. 5/11). Boylu boslu güzeller, gümüş tenli, güzel delikanlılar; külâhsız, başları açık, elde şarap kadehi sarhoşlar ve göğüsleri yırtık, saç lüleleri omuzlarında güzeller vardır (M. 5/12-13). Sefa pazarının inciden anlayanları, burada yeme içme mücevherinin değerini biçemez (M. 5/17). Sakız'da yer yer meclisler döşenir, şarap kâsesi dolup dolup boşalır (M. 5/14). Burada insanlar baharda sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar işret kadehine baş koyarlar (M. 5/15). Sözüün kısası burası güzel süslerle dolmuş, âdetâ her yer cennete dönmüştür (M. 5/16).

6) Divan yayımında “çitmeğe” şeklinde okunan kelime, anlam ve vezin gereği “çiynemeğe” şeklinde değerlendirilmiştir.

Mâlî, Sakız Kalesi'nden ve Sakız'ın yapılarının özelliklerinden de bahsetmiştir. Burada çok katlı köşkler vardır ve bunların her katı dik başlıdır, yukarıya doğru baş uzatır (M. 5/21). Bu yapılardaki sanatı Şeddâd⁷ yapamaz, böyle bir yapı inşa edemez; Nemrûd bu üslubu bilmez (M. 5/22-23)⁸. Binlerce donanmanın savaşı buraya bir şey yapamaz (M. 5/24). Bu yapıların duvara açılan oyukları düşmanın gözü oldu. Dane gibi düşman kelleleri toplandı (M. 5/25). Bin gün savaş yapılırsa da bir yerinden bir parça taş bile düşmez, savaş topları zarar veremez (M. 5/26-27). Her tarafında düşman olup düşman askerlerinin saldırısına uğrasa da bundan bir zarar gelmez. Bu derece dayanıklı bir yerdir (M. 5/28-29).

Berâ-yı Medh-i Cezîre-i Sakız

- 1 İrdi dil bir irem nazîresine
Akdenizde Sakız cezîresine

O safâ-güster-i ferah-câya
O ferahgâh-ı kutb-ı deryâyâ

Ne Sakız kim nümûne-i cennet
Mesken-i hûb-rûy-ı meh-tal'at

Mecma'-ı zî-ma'ârik⁹-i kâbil
Meclis-i ehl-i hâl-i sâhib-dil

- 5 Hak bu kim zübde-i Cezâyirdür
Tâ bu denlü mekân-ı fâhirdür

Mefhar-ı Rûm il-i 'Osmândur
Sedd-i tarfeyn-i kâfiristândur

7) Şeddâd, Tanrılık iddiası ile cennete benzetmeye çalıştığı İrem bahçeleri ile meşhur bir kimsedir.

8) Evliyâ Çelebi (ö. 1682) de Sakız'ı anlatırken Sakız evleri ve bunların sanatsal yönü üzerinde durmuştur. Çelebi, Sakız'da Frenk binalarının çok katlı, beşer altışar tabakadan oluşan sanatlı ve süslü evler olduğunu söyler. Bu evler, Ceneviz yapısı kale misali yüksek yapılardır. Çelebi, Sakız'daki binalarda acayip ve garip taştan oyulmuş şekiller ve mukarnas sanatlar olduğunu, çeşit çeşit mermerler üzerinde garip çiçeklerin ve acayip çizimlerin bulunduğunu belirtir (Dağlı vd., 2005, s. 62). Çelebi, başka yerlerin evlerini anlatırken Sakız Adası'ndaki bu evlerle mukayese bulunur ve bu yapıların sağlamlığına işaret eder (Kahraman-Dağlı, 2012, s. 519). Bu yapıların mühendislerini ön plana çıkararak Sakız'da üstat yapı mühendislerinin bulunduğunu belirtir (Kahraman-Dağlı, 2012, s. 270).

9) Divan yayımında "ma'ârik" olarak okunan kelime, ikinci mısra ile taşıdığı anlam ilişkisi gereği "ma'ârif" olarak değerlendirilmiştir.

İdemem vasf-ı pür-safâsın anun
Vasf-ı gülzâr-ı bî-bahâsın anun

Tarafı hep hadâyık-ı ra'nâ
Hep gülistan-ı 'ıyş-ı zevk-efzâ

Çıkmış ol demde ordu-yı gülzâr
Zeyn¹⁰ olup haymelerle sahn-ı bahar

- 10 Her ağaç hayme-i münakkaş olup
Her biri zevkgâh-ı dilkeş olup

Her dırahtun dibinde pek seyrân
Seyrine çeşm-i çarh olur hayrân

Cem' olup 'ar'ar-ı sehî-kadler
Sîm-tenler latîf emredler

Bî-külâh elde câm-ı mey serhoş
Sîneler çâk turralar ber-dûş

Câ-be-câ bezmler döşenmekde
Kâse-i mül tolup boşanmakda

- 15 Şâm tâ subh subh tâ şâma
Baş koyarlardı 'işret-i câma

Hâsılı zîb-i hüsn ile tolmış
Güyyîâ her yeri behîşt olmış

İdemez dür-şinâs-ı sûk-ı safâ
Gevher-i 'işretine kat'-ı bahâ

Bârekallâh ey cezîre-i Rûm
Ey ferah-bahş ey mesîre-i Rûm

10) Divan yayımında "renîn" olarak okunan kelime, vezin ve anlam gereği "zeyn" olarak değerlendirilmiştir.

Ey ser-efrâz-ı hâk-ı kişver-i Rûm
Ey dür-i pâk efser-i ser-i Rûm

- 20 Söyle bu cây-ı ‘işret-âbâdın
Sebebi kim güm itdi bünyâdın

K’ola her fevk-i kasrı bir nice kat
Her biri ser-keşîde-i tabakât

İtmeye bunı san‘at-ı Şeddâd
Yapmaya dahı böyle bir bünyâd

Sanma Nemrûd bildi üslûbı
Sanma itdi nevâziş-i¹¹ hûbı

Hâşa Allah ki çâre ide buna
Sad hezârân cihâd-ı tonanma

- 25 Oldı bu nîş dîde-i düşmen
Dâne-veş kelle-çîde-i düşmen

Buna a‘dâ ger itse bin¹² gün çeng
Düşmeye bir yerinde pâre-i seng

Gelmeye kahr-ı tûb-ı rezm ana
Belki hem-darb dâne-i sevdâ

Pâkı yok hîç sûy-ı düşmenden
Ya ne olur gulüvv-i düşmenden

Böyle bir câ-yı zî-metânetdür
Anda her dem bu hâl ‘âdetdür

11) Divan yayımında “âziş-i hûbı” şeklinde okunan tamlama, anlam gereği “nevâziş-i hûbı” şeklinde değerlendirilmiştir.

12) Divan yayımında “inse pek” şeklinde okunan kısım, anlam gereği “itse bin” şeklinde değerlendirilmiştir.

30 Kankı evsâf-ı hüsn-i hâlin idem
Kankı etvârının¹³ hayâlin idem

Oldı tahkîk bunun evsâfı
Vakfe-i her tabî'at[ı] sâfî

[Ki] gören haşre dek unutmaz anı
Dahı kalmaz muhabbet-i vatanı

33 Giderür zevki dilden âlâmı
Zerre kalmaz hem hiç gamın nâmı
M. 5 (Akgül, 2013)

Enderunlu Ferid (ö. 1842), Sakız'da bulunan Hızır Dede Tekkesi'nin yenilenmesi mü-nasebetiyle yazdığı tarih şiirinin ilk üç beytinde Sakız'ın bazı özelliklerini dile getirmiş-tir. Şaire göre Sakız Adası huzurun, şenliğin mesire yeridir. Havası ılık, etrafı pek açıktır, ferahlık verir. İncelik ve güzelliğindeki kusursuzluk bakımından ondan üstün olan yoktur. Diğer yerlere nazaran cennete benzer. Sakız toprağı erenlerin yeri olan hoş bir yerdir.

Mesîre-gâh-ı safâdır cezîre-i Sakız
Hevâsı mu'tedil etrâfı pek güşâyîşdir

Kemâl-i hüsn ü letâfetde yok mı rüchânı
Diyâr-ı âhara nisbetle cennete benzer

Bu hâk-i Sakız erenler mahalli hoş yirdir
Biri derûn u biri taşrasın görür gözler

T. 17/1-3 (Çobanoğlu, 2006)

Evliyâ Çelebi, Sakız Adası'nı anlatırken burada çeşit çeşit ipek elbiselerin Bursa'da, Lahican'da ve Mora'da dahi bulunmadığını söyler. Çelebi, Sakız'da işlenen sakız atlası ve sakız kumaşının Halep, Şam ve Mardin'de bulunmadığını belirtir. Seyahatnâme'de verilen bu bilgilerden hareketle Sakız'ın kumaşlarıyla da meşhur olduğu anlaşılmaktadır (Dağlı vd., 2005: 66). Divan şairlerinden Bosnalı Sâbit (ö. 1712), Çelebi'nin övdüğü Sakız'ın kumaşlarına göndermede bulunmuştur. Şair, gülün elbisesinin Sakız'ın kırmızı ipek kumaşı olması durumunda bülbülün gözüne iğne ile işlenmiş ince nakışlı kumaş gibi görüneceğini söyler. Bu yolla şair bize Sakız kumaşının özelliğini de belirtmiş olur. Şair dalgalı bir kumaş olan hâre ile gülün görünüşü ve rengi arasında bağlantı kurmuştur. Şair diken anlamıyla hâr arasında bağlantı kurmuş, sûzenin şeklini gülün üzerindeki dikene benzetmiştir.

13) Divan yayımında "etvâr-ı nîk-i hayâl" şeklinde okunan kısım, vezin ve anlam gereği "etvârınun hayâlin" şeklinde değerlendirilmiştir.

Hârâ-yı sûzenî görinür çesm-i bülbüle
 Kemhâ-yı surh-ı Sakız olursa kabâ-yı gül
 G. 235/2 (Karacan, 1991)

Sakız'ın özelliklerini dile getiren şairlerden yalnız Şevkî (19. yüzyıl), Sakız'a dair olumsuz bir bakış içinde bulunmuştur. Şevkî, Âsım adlı bir şairin gazeline yazdığı tahmiste Sakız halkını Hz. Muhammed'in ailesinin düşmanı olarak görür. Şaire göre kadılık zor bir iştir, halk başıboştur. Şair, buranın kadılığını istemez. Zira Sakız, kadınların Kerbelâ'sı gibidir. Çeşmesinde tıpkı Kerbelâ gibi bir içim su kalmamıştır. Bentte Sakız halkının özelliklerinden dolayı burada kadılık yapmanın zor olduğu ifade edilmiştir.

Şevkiyâ âl-i Muhammed düşmenidir ekserî
 Emr-i müşkildir kazâ olmuş ahâlf serserî
 İstemem aslâ niyâbetle verilse ol yeri
 Kerbelâ-yı kâdıyân imiş Sakız dedikleri
 Çeşmesinde dahi 'Âsım bir içim [su] kalmamış
 Th. 6/VI (Taşdelen, 2014)

Sakız, divan şairleri tarafından gerçek bir coğrafya olarak ele alınırken çoğu defa sevgilinin yurdu, yaşadığı yer olarak güzelleriyle de zikredilmiştir. Bazı şairler Sakız'ın güzellerini müstakil bir şiirle anlatmıştır. Bunlardan biri Sünbül-zâde Vehbî'dir. Vehbî (ö. 1809), çeşitli söz oyunları içinde Sakız'ı ve Sakızlı güzelleri anlatmış, onların bazı özelliklerine yer vermiştir. Şair, "Sakız"ı anlatırken kelimenin farklı çağrışımlarından hareketle kelimeyi "ağzı sulan-, çiğne-" fiilleriyle birlikte kullanmıştır. Şairin bu gazeline bahsettiği Sakızlı güzel, divan şairlerinin sevgililerinden bazı yönlerden ayrılır. Bu güzel, Hıristiyan'dır, kâfirdir, dinsizdir, âşığı buse vaadiyle oyalar, yanakları kırmızıdır, kırmızı giyinir. Sakızlı güzele dair kullanılan bu sıfatları pek çok divan şairi, sevgiliyi anlatırken kullanmıştır. Ancak zülfü sarı bir sevgiliye divan şiirinde pek rastlanmaz. Şair, burada altın teli gibi sarı saçları olan bir güzelden bahsetmiştir. Bu kıızı daha da somutlaştıran Vehbî, onu sosyal hayatın içinden şiirine konu etmiştir. Zira bu güzelin somutluğunu ortaya koyan -değerli bir madenden yıldız şeklindeki- toka (cevher-sitâre) maddi kültürün en açık yansımasıdır. Şair, bu güzelin ele girmeyeceğini, kendisini Portekiz'e kadar göndereceğini söyler. Şair, güzelin portakal gibi olan göğsünün hasreti ve şevkiyle Portekiz'e kadar gidecektir. Burada Vehbî, "portakal" kelimesinin yer adı dışında meyve anlamıyla "nârenc" in portakal anlamı arasında; "piste" kelimesinin fıstık anlamıyla "nârenc" arasında iham yapmıştır¹⁴. Şair bu gazeline özetle şunları söylemektedir: Sakız'ı seyrederken

14) Yer ve meyve adlarının cinsel çağrışımlarından sık sık faydalanan Vehbî, farklı bir beytinde de benzer söz oyunu içinde Sakızlı güzellerden bahsetmiştir. Beyitte turunc, portakal, fıstıktan bahseden şair, meyve isimlerinin cinsel çağrışımlarından faydalanarak Sakız'ın el değmemiş kızlarının gerdan ve göğsünün, turunc ve portakalından daha güzel olduğunu söylemiştir.

Bana dûşîzegân-ı Sakızın gabgabra pistânı
 Dahi hoş geldi ey Vehbî turunc u portakalından
 G. 201/7 (Yenikale, 2012)

ağzım sulandı. Hıristiyan bir kız buse vaat ederek sakız çiğnerdi. Gül gibi olan yanaklar şarabın rengiyle al al olmuştu. Kırmızının daha beyazıydı hem kâfir kırmızı giyinmişti. Altın sırma zülfüne mücevher yıldız bağlayıp âdeta bu hâliyle kemendi vasıtasıyla felekten yıldız indirmişti. Korkarım bu güzel ele girmez. Turunç gibi olan göğsüne duyduğumuz hasret ve arzu ile bizi ta Portekiz'e gönderir. Bu kızın hareketinden Müslüman'a pek yakın olduğunu anladıM Ey Vehbî, o dinsiz evlenmeyen papazlar nasihat etmeseydi!

Âh kim ağzım sulandı seyr ederken Sakızı
Buse va'diyle şeker çiynerdi bir tersâ kızı

Reng-i sahbâ ile olmuş gül yanaklar al al
Beyza-i sürh idi hem kâfir giyinmiş kırmızı

Kâkül-i zer-târa bir cevher-sitâre bend edip
Sanki indirmiş kemend ile felekden yıldızı

Korkarım girmez ele tâ Portakala gönderir
Hasret-i nârenc-i pistânı bu şevk ile bizi

Müslümâna pek yakındır cünbişinden anladım
Vehbiyâ nush etmeseydi âh o ruhbân dînsizi

G. 260 (Yenikale, 2012)

Sakız'da naiblik yapan Âkif (ö. 1787), Sakız'a iki gazelinde yer vermiştir. Şair bunların ilkinde Sakız'ın yer ismi olmasının yanında kelimenin farklı çağrışımlarından da istifade etmiştir. Bu doğrultuda şair “çiğne-, yapış-” gibi fiillere ve “çam sakızı, sakız gülü” gibi ifadelere yer vermiştir. Âkif, bu ifadelerle Sakız'da gönlünü kaptırdığı bir Hıristiyan güzelini anlatmıştır. Bu güzel, âşıklarını çiğneyip geçer, onlara dönüp bakmaz. O yanağı gül gibi olan güzel (sevgili), sakız gülü demekle meşhurdur. Şair, “sakız gülü” ifadesiyle hem bu isimle maruf çiçeği hatırlatmış hem de bu güzele Sakız'ın gülü denildiğini ima etmiştir. Âkif, çam sakızı gibi bu güzele yapışıp eteğini tutmuştur. Şair, bu güzelin dudaktan, beninden, yanağından, saçından, giyinişinden, edasından, davranışından da bahsetmiştir. Şair, gazelinde özetle şunları söylemektedir: Gönül, şimdi Sakızlı put yapılı bir Hıristiyan güzeline düştü. Dudaklarının kırmızılığını hayal etmek gönülde şarabın neşesiyle aynıdır. O Rum'un put yapılı güzeline bak, kâfir gibi edası vardır. Başı siyah örtülüdür, alnı kâkülüyle doludur. Bu güzel, düşünlerini ezip geçer, onlara bakmaz. O yanakları gül gibi olan güzel, sakız gülü denmekle meşhurdur. Gonca dudaklarını, gül yanağını, siyah zülfünü görünce dil, onun güzelliğinin gül bahçesinde gececi bülbül oldu. Onun yanağındaki birçok siyah beni gören âdeta ateşe karabiber saçıldı zanner. Âkif, gönül Sakız'da put yapılı bir güzele tutkun olup çam sakızı gibi yapıştı, eteğini tuttu.

Hayâl-i la‘l-i lebi dilde hem-çü neş’e-i mül
Sakızlı bir büt-i tersâya düştü şimdi gönül

Ne kâfirâne edâdır bak ol büt-i Rûmî
Siyâh-şervete başında cebhe pür-kâkül

Fütâdegânını çiğner geçer nigâh etmez
Sakız gülü demek ile şehîr o ruhları gül

Görünce gonca femin gül ruhun siyeh zülfün
Dil oldu gülşen-i hüsnünde gececi bülbül

Gören ruhunda o püskürme hâl-i Hindûsun
Nisâr olundu sanır sanki âteşe fülful

Yapışdı çam sakızı gibi tutdu dâmenini
Sakızda bir büte ‘Âkif olup fütâde gönül
(Kılıç, trs., s. 106-107)

Âkif, başka bir gazelinde de “sakız gülü” dediği bir Sakız güzelinden bahsetmiştir. Bu güzeli daha çok davranışları yönüyle ele alan şair, bu şiirinde de sakızın farklı çağrışımlarından faydalanmıştır. Şairin bahsettiği güzel ağzında sakız, âşığa öptücük vadederek geçip gitmiştir. Sakız’daki sakız gülü, bu vaadiyle sakız çiğnemiştir. Şair, “sakız çiğne-” ifadesinden hareketle hem bu güzelin gerçekte sakız çiğneme eyleminden bahsetmiş hem de sürekli, yerine getirmedeği vaatlerde bulunduğunu anlatmıştır. Bu güzel mendiliyle terini silme bahanesiyle yüzünü örtmektedir. Sakız’ın kızları güzel, genç erkekleri boylu boslu yiğitçe edalıdır.

Va‘de-i bûse edip geçdi dehânında sakız
Bir sakız çiğnedi Sakızdaki sakız gülü kız

Dest-mâl ile terin silme bahâne ederek
Kasd-ı rû-pûşluğu şivesine müştâkız

Rağmen üftâdeye der birbirini da‘vet edip
Bakçalar seyrine gitsek de safâ etsek a kız

Bükreş ü Yaşı gezip Sakıza ‘azm eyleyeli
Zen-perest oldu deyü müştahir-i âfâkız

Kızları hûb civânânı levendâne-edâ
‘Âkifâ var ise bir şeh̄r yine şeh̄r-i Sakız
(Kılıç, trs., s. 106-107)

Sakız kızlarının güzelliklerini anlatan şairlerden biri de Kânî’dir. Kânî (ö. 1791), Sakız kızlarının hem görünüşünden hem de konuşmalarından bahsetmiştir. Kânî’nin bahsettiği Sakız kızının yanakları ve dudakları kızıl kızıldır, gözleri siyahtır. Bu kız yalın ayaktır, alnı ve göğsü açıktır. Bu kız içki sunan güzel olup elinde kadehi vardır, ayakları da kızıl kızıldır. Kânî şiirinde İstanbul meyhanelerinde sıkça görülen ve sakilik yapan Sakızlı güzellere göndermede bulunmaktadır¹⁵. Şair, hem yüz hem de vücut güzelliği ile ön plana çıkan bu güzellerden birisini şiirinde anlatmıştır.

Gördüm Sakız kızını yanaklar kızıl kızıl
Gözler siyeh o la’l dudaklar kızıl kızıl

Yalun ayak göğüs bağır açık cebîn güşâd
Sâkî elinde câm ayaklar kızıl kızıl

G. 113/1-2 (Yazar, 2012)

Kânî, iki farklı beyitte ise Sakızlıları konuşmalarıyla ele almıştır. Sakızlılar, içinde Arapça “şım” harfi bulunan kelimelerde bu sesi “sin” harfiyle okumaktadırlar yani ş’leri s olarak söylemektedirler. Şair, onların bu eğlendirici konuşmalarını “paşam” kelimesini “pasam” şeklinde söylemeleriyle örneklendirir. Diğer beytinde ise Sakızlı sakinin “Pa-sam” buyur, anberiye (rakı) iç diyerek müşterilere dil döktüğünü, onları meyhaneye çekmeye çalıştığını söyler. Şair, onun bu hareketini niyaz incisi dökmek olarak tasvir eder¹⁶. Sakiye de sakız kızı der. Kânî, sakız ağacının kabuğundan sızan, hoş kokulu reçine olan sakız ile bazı ağaçlardan çıkarılıp eczacılık ve koku sanayisinde kullanılan bir çeşit reçine olan amber arasında bağlantı kurmuştur. Sakız kızı ifadesiyle sakinin Sakızlı olduğunu söyleyen şair, sakinin ş’leri s olarak söylemesini hem “pasam” demeleriyle hem de “sapır sapır” dökmeleriyle ortaya koymuştur.

15) Koçu (2015, s. 40), Sakız Adası’nın İstanbul meyhanelerine meyhaneye uşağı yetiştirip gönderen bir ocak olduğunu söyleyerek İstanbul meyhanelerinde Sakızlı Rumların çokça yer aldığını vurgular. Koçu (2015, s. 34), Sakızlı bu Rumların fizikî özelliklerini şöyle anlatır: “Kendilerine has tuvaletleri vardı. Alınlarında kâkül, şakaklarında zülüf, favori değil, uçları kıvrır kıvrır zülüf, başlarında kırmızı fes, festen siyah bir kaytanla omuz üzerine sarkıtılmış, düşürülmüş mavi bir top püskül, sırtlarında göğsü mutlaka açık ve kolları mutlaka sıvanmış beyaz gömlek, üstünde de önü çapraz kavuşur ipek veya sırma işlemeli kolsuz bir yelek, ‘fermene’, belde siyah kuşak, onun altında kara bezden şalvar, bol ve uzun ağıl, yerde sürünecek kadar uzun ve yürürken iki yana nümayişle sallanacak kadar bol ağıl şalvar, paçalar geniş ve ayak bilekleri üstünde, hizmette ayakları mutlaka çıplak ve çıplak ayaklarında mutlaka takunya.”

16) Şairin bu tasviri sakız ağacından sakız elde edilirken yapılan işlemleri akla getirmektedir. Ağacın kabuklarına açılan çentiklerden belli bir süre sonra damla damla reçineler akar. Bazısı ağacın gövdesine yapışan, bazısı da yere dökülen bu reçineler toplanarak sakız elde edilir.

Pasam diyerek nekrece şiveyle yanaşur

Sakızlıların şînleri sîndür ammâ

G. 2/6 (Yazar, 2012)

Pasam buyur bir ‘anberiyeye iç deyüp döker

Dürr-i niyâzı duhter-i sakız sapır sapır

Mt. 48 (Yazar, 2012)

Nedîm (ö. 1730), şarap anlamına gelen üzüm kızının, meyhaneci çocuğu olan muğ-beçe ile aynı olduğunu söylemiştir. Şair, üzüm kızını (şarabı), meşrebi şen ve şuh Sakızlı bir güzel olarak görmüştür. Nedîm, beyitte “sakızlı” kelimesi ile hem sakinin (meyhaneci çocuğunun) Sakız adasından geldiğini, Sakızlı olduğunu söylemiş¹⁷ hem de şarabın sakız şarabı olduğunu anlatmıştır.

Bintü’l-‘ineb de muğ-beçenin tıpkıdır hemân

Bir meşrebi güşâdece kızdır Sakızlıdır

G. 14/2 (Macit, 2012)

Nedîm’in Sakızlı olduğunu ima ettiği sakinin Fehîm-i Sâni (ö. 1847) doğrudan Sakızlı olduğunu söylemiştir. Fehîm, şarap meclisinde Sakızlı kızı kâfir sakinin, portakal ve fıstıkları üzüm kızının (şarabın) mezesi yaptığını söyler. Fehîm, kelimelerin çağrışımlarından hareketle karşımıza İstanbul meyhanelerinde görülen ve vücut güzellikleri ile dikkati çeken Sakızlı Hıristiyan sakileri çıkarmıştır. Kelimelerin çeşitli çağrışımlarından hareketle kelimeleri birbirleriyle farklı anlam ilişkileri içinde (kız-duhter, mey-saki-mecelis-rez-meze, meze-turunc-pistân, duhter-kız-turunc, turunc-pistân-sakız) kullanan şairin söyleyişinden -müstehcen bir bakışla- Sakızlı sakinin portakal gibi olan göğüslerini meze yaptığı da anlaşılmaktadır.

Meclis-i meyde Sakızlı kızı kâfir sâkî

Meze¹⁸-i duhter-i rez etdi turunc pistânı

G. 59/3 (Çelik, 2012)

17) İstanbul’da meyhaneci çarıklarının çoğu yüz ve vücut güzelliği ile meşhur olan Sakız Adası’nın Hıristiyan Rumlarından getirilirdi. Bunlar hem saki hem de köçek olarak kullanılırdı. Bazı şairler bu Sakızlı muğbeçelerden bahsetmişlerdir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Kaynar, H. (2014). Muhabbet baki mahubân kayıp: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e meyhaneler. *İstanbul Araştırmaları Yıllığı*, 3, 1-22. Onay (2009, s. 453) da 1908’e kadar Akdeniz adalarından bilhassa Sakız Adası’ndan İstanbul’a gelen köçek Rum çocuklarından bahsetmiştir. Evliyâ Çelebi’ye göre Sakız ve çevresinin civânı meşhurdur (Dağlı vd., 2005: 115). Çelebi Sakız mahubûbu rakkasları anlatırken bunların bir kısmının isimlerini de zikretmiştir. Sakız mahubûbu bu rakkaslar kırma saçlı, ceylan gözleri sürmeli kimseler olup İstanbul’u velveleye vererek İstanbul’da nice kimselerin mal ve mülkünü yiyip onları bir hasır üzerinde oturmaya mecbur bırakmışlardır (Kahraman-Dağlı, 2014, s. 647).

18) Divan yayımında “mîje” olarak okunan kelime, anlam gereği “meze” olarak değerlendirilmiştir.

Sakız

Sakız, adada Cenova hâkimiyetinin başladığı zamandan beri uzun süredir üretilen (Yaklaşık 2500 yıllık bir geçmişinin olduğu tahmin edilmektedir.) ve adanın en önemli gelir kaynağı olan maddedir (Keskin, 2013, s. 57-58). Tıp, kimya ve mutfak sektöründe kullanılan bu madde¹⁹, mastika olarak da bilinmekte olup adada yetiştirilen sakız ağacından elde edilen damla sakızına dayanmaktadır.

Sakızağacıgiller familyasından olan sakız ağacı (pistacia lentiscus) hemen hemen bütün Akdeniz kıyılarında bilhassa Ege adalarında kendiliğinden yetişen bir bodur ağaç türüdür. Özellikle de Sakız'da diğer yerlerden daha verimli olarak yetişir ve bu ada ile özdeşleşmiştir. İnsan boyunu biraz aşan bu ağacın gövde ve dalları çizilmek suretiyle akıtılan, gözyaşı şeklindeki damla damla akan reçinesi, sarımtırak renkli, saydam ve sert olur, güzel kokar ve ağızda hoş bir tat bırakır. Kısaca üretim şekli hakkında bilgi verilecek olursa, öncelikle ağacın kabuk kesiminde temmuz-ağustos aylarında yatay şekilde çentikler açılır. Bu çizilen yerlerden kısa süre sonra damla şeklinde reçine akar, bir bölümü yere düşer, bir bölümü damlalar halinde ağacın gövdesinde kalır ve katlaşır. Böylece sakız parçacıkları elde edilmiş olur. Sakız tarih boyunca çiğnenmekle tüketildiği gibi itriyat malzemesi olmuş ve bir tür içki yapımında kullanılmıştır. Ayrıca tat vermesi için çeşitli yiyecek maddelerine katılmıştır. Bugün ilaç ham maddesi olarak da kullanılır (Emecen, 2011, s. 1-2).

Sakız, Türkçe Sözlükte “Bazı ağaçların ve özellikle sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu, beyaz renkli reçine; sakız ağacı...” anlamlarına gelmektedir (Parlatır vd., 1998, s. 1891-1892). Şairler kelimeyi bu anlamlarını kastederek kullandıklarında bazen tevriye bazen de kelime, deyim bir parçasını oluşturduğunda kinaye yapmışlardır. Bu kullanıma divan edebiyatında yer adlarının birden çok anlamından yararlanılarak -çoğu defa da tevriye ve sözcük oyunu yapılarak- yazılan belde-nâme ve bilâdiyyelerde rastlanmaktadır.

Derviş Ömer Efendi (17. yüzyıl) bilâdiyyesinin bir beytinde cezanın kendisini yiyeceğini ve sonunda sakız gibi eriteceğini, (zayıflatıp) yok edeceğini söyler. Burada şair, Sakız Adası'nın Osmanlı idarî yönetimindeki konumuna göndermede bulunmaktadır. Sakız, Piyale Paşa tarafından fethedildikten sonra sancak hâlinde Kaptan Paşa yani Cezayir eyaletine ilhakı uygun görülmüştür (Turan, 1966, s. 189). Şair, “cezâ yir” kelimesini aynı zamanda bir yer adı olarak kullanırken Sakız'la olan ilişkisine de göndermede bulunmuştur. Şair ayrıca “mûra” kelimesinin Osmanlı Türkçesindeki yazımıyla Mora Yarımadası'nı da kastetmiştir.

19) İstanbul'da damla sakızı, daha çok işlem görmemiş hâliyle ve çiğnemek için, mutfak işlerinde, parfümeri ve içkilerde kullanılmıştır (Keskin, 2013, s. 61).

Bu cezâ yir bizi sakız gibi âhir eridür
Ko benefşe gibi mûra baka çeşm-i vâlâ

(Kurnaz, 1997, s. 248)

İştibî Ahmed Efendi (18. yüzyıl?) bilâd-nâmesinde yer alan şu beyitte Mora Yarımadası'nda bir şehir olan Koron ve Ege Denizi'nde bir ada olan Sakız'ı kelimelerin farklı anlamlarını kastederek kullanmıştır. Şair, sevgiliye kalleş düşmandan (rakipten) korunmasını söyler. Zira düşman, sevgilinin ağzından sakızını dahi çalar. Burada "ağzından sakızını çal-" ifadesinin deyimleşmiş bir yapı arz ettiği görülmektedir. Şair, bu ifadeyle düşmanın bilgi çalacağını, bu işi fark ettirmeden, kolayca yapacağını anlatmak istemiştir.

Korun ey rûh-ı revânüm o 'adû kallâşdan
Deheninden sakızun dahı uğurlar meselâ

(Ersoy, 2011, s. 69)

Zihnî Efendi (17 veya 18. yüzyıl?) de bilâdiyyesinde Sakız'ı nükteli bir şekilde kullanmıştır. Şair, yüce Allah'ın bilâdiyyesini ileri gelen kimselerin ağzına sakız gibi düşürmesini ister. Şair, beyitte sakızı çiğnenilen bir madde ve bilâdiyyenin yapısına uygun gelecek şekilde Sakız Adası anlamında kullanmıştır. "Ağza düş-" deyimiyile şair, eserinin ileri gelenler tarafından anılmasını, eseri hakkında konuşulmasını temenni etmiştir.

Bu bilâd-nâmeyi her hâlde Hudâ-yı mûte'âl
İde sakız [gibi]²⁰ efvâh-ı ricâle ilkâ

(Kaplan, 2016, s. 117)

Şu beyitte Sabrî (ö. 1813) de sakızı Zihnî gibi "ağza düş-" deyimiyile birlikte kinayeli kullanmıştır. Şair, benzeri gelmemiş bir güzele iştihak duymaktadır. Ne yazık ki bu sebeple sakız gibi, düşmanlarının ağzına düşmüştür. Burada şair, düşmanlarına dedikodu malzemesi olduğunu söylemek isterken aynı zamanda sakızın ağızda çiğnenmesini de akla getirerek kinaye yapmıştır.

Nazîri gelmemiş bir duhter-i ra'nâya müştâkuz
Dirîgâ düşmüşüz sakız gibi efvâh-ı a'dâya

G. 87/5 (Belli, 2010)

Manastırlı Celâl (ö. 1574?), şu beyinde sakızı "ağzını ara-" deyimiyile birlikte kinayeli kullanmıştır. Âşık, gonca dudaklı diyerek seslendiği sevgiliye nazım gül bahçesinde meylinin kime olduğunu sormaktadır. Gonca şeklinden dolayı, divan şiirinde sevgilinin küçük ağzı ve dudağı ile münasebet içinde kullanılır. Sevgilinin ağzının gonca ile münasebet içinde kullanılmasının sebebi goncanın kapalı olmasının yansı sıra sevgilinin konuşmadığını anlatmak içindir. Âşık, sevgilinin meylinin kime olduğunu öğrenmek istemektedir. Bunun için sevgilinin ağzını aramaktadır, başka bir ifadeyle sevgiliyi konuşturup onun meylinin kime olduğunu öğrenmeye çalışmaktadır. Beytin realitesinde saç telleri ağzına

20) Metinde yer almamaktadır, tarafımızca vezni sağlamak için eklenmiştir.

kadar inmiş, ağzında sakızıyla bir sevgili vardır. Bu realiteyi yorumlayan şair, saç tellerinin sevgilinin ağzında sakız arayıp sakızı çekmek istediğini söylemektedir²¹. Burada “sakız çek-” ifadesi mecazen bilgi almak, bilgi edinmeye çalışmak anlamında kullanılmıştır.

Gülşen-i nâz içre meylün kimedür ey gonce-leb
Ağzun arar sakızun çekmek diler her târ-ı zülf
G. 316/3 (Güneş, 2013)

Şu beyitte “sakız çiğne-” ifadesi deyimleşmiş bir görünüm arz etmektedir. Divan şiirinde sevgili vaatte bulunur ancak bu vaadini yerine getirmez. Âsım (ö. 1737) böyle bir sevgiliden bahsettiği beytinde ona dün çiğnediğin sakız ne oldu diye sorarken “sakız çiğne-” ifadesiyle sevgilinin gerçekleştirmediği vaatlerde bulunduğunu, olmayacak şeyleri söylediğini vurgulamıştır²².

Kanı va'd ü kerem ilâhî a kız
Çiğnediğin nic' oldu dünkü sakız
M 2/28 (Arslan, 2010)

Nedîm (ö. 1730) de “sakız çiğne-” ifadesiyle vaatte bulunan ancak sözünü tutmayan sevgilinin eylemini vurgulamıştır²³. Şair, meyhaneciye oğlunun hararetlenip (yahut sarhoş olup kendisinden geçtikten sonra) buse vermeyi vaat ettiğini, aynı sözü kızının da verdiğini söyler. Nedîm, kızın eylemini “sakız çiğne-” ifadesi ile anlatarak kızın da oğlan gibi aynı şeyi tekrarladığını vurgulamıştır.

Germ olup oğlun bize bir bûse ikrâr eylemiş
Dün kızın da çiğnedi ey pîr-i mey ol sakızı
G. 158/3 (Macit, 2012)

Nûrî (ö. ?), sevgilinin kavuşma vaadini bir sakız gibi çiğnediğini söylemiştir. Şair, bu ifade ile sevgilinin sürekli kavuşma vaadinde bulunduğunu, sonrasında da kavuşmayı ertelediğini belirtmiştir. Âşık da sevgiliye uyararak demirden leblebi çiğnemiş²⁴, bu zor duruma sabretmiştir.

21) Manastırlı Celâl'in (ö. 1574) kullandığı “ağzından sakızı çek-” ifadesi Âşık Çelebi (ö. 1572) tarafından Sakız'ın fethine dair yazılan kasidede yer almıştır. Âşık Çelebi, Sakız'ın fethini düşmanın ağzından sakızın çekilmesi şeklinde anlatmıştır. Fetihle oluşan nüktenin Celâl'in şiirinde farklı bir hayal içinde yer aldığı görülmektedir.

22) Divan edebiyatında bu doğrultuda kullanılan ifadelerden biri de “Karaman bahşişi”dir. Şairler, sevgili sözünü tutmadığında, dün verdiği vaadi bugün unuttuğunda yahut vaadini yerine getirmediğinde “Karaman bahşişi” ifadesini kullanmışlardır. Bu konuda bkz. Kaplan, H. (2016). Divan şiirinde Karaman. *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, 205-239.

23) Muvakkit-zâde Pertev (ö. 1807-08) de “sakız çiğne-” ifadesini “Acebâ n'oldü bize çiğnenilen sakızlar (T. 36/1, Bektaş, 2007)” mısraıyla Nedîm gibi, sevgilinin sürekli vaatte bulunduğunu anlatmıştır.

24) Leblebinin bir çeşidi de sakız leblebisidir. Sakız leblebisi kabuklu, beyaz bir leblebidir.

İktidâen ben de çiğnerdim timurdan leblebi
Çiğneseydi vâ'de-i vuslat gibi bir sakızı

G. 79/6 (Yılmaz, 2010)

On sekizinci yüzyıl şairlerinden Tab'î, Mehterbaşı Ahmed Ağa'ya verilen Sakız vergi toplayıcılığı görevine yazdığı tarihte “sakız “çiğne-” ifadesine yer vermiştir. Şair, Ahmed Ağa'nın zaman zaman dostlarına tatlı sakız çiğnediğini söylemektedir. Beyitte bu ifade ile Ahmed Ağa'nın dostlarına birtakım vaatlerde bulunduğu, onlara tatlı sözler söylediği anlaşılmaktadır.

Gelüp bir elf-kâmet 'âlem-i gaybdan didi târih
Muhassıl gâhice ahbâbına tatlu sakız çiğner

Tarih 5/33 (Kaya, 2009)

Enderunlu Ferîd (ö. 1842), “sakız çiğne-” ifadesini bir konu hakkında konuşmak, yalan söylemek gibi anlamlara gelecek şekilde kullanmıştır. Rakip, şairi sevgiliden soğutmak, sevgiliyle şairin arasını açmak için sakız çiğnemiştir. Şair, onun doğruluktan vazgeçtiğini ve yalanını bilmediğini, bunu çiğneyenden yani söyleyenden sorması gerektiğini söyler.

Beni tebrîde sende çiğnemiş ağyâr bir sakız
Bu terk-i sıdk ü kizbin bilmem ammâ çiğneyenden sor

G. 22/3 (Çobanoğlu, 2006)

Şu beyitte Belîğ (ö. 1760-61) “sakız”ı gerçek anlamını kastederek kullanmıştır. Şair, kâfir kız olarak nitelendirdiği güzelin elinde mendil, ağzında sakız salınarak yürüdüğünü, naz ile geçip âşığı çiğnediğini söyler. Şair, “çiğne-” fiiliyle güzelin kendisine itibar etmediğini, kendisini ezip geçtiğini söylerken kelimenin “ağza alınan bir şeyi dişleri arasında çevirmek” anlamıyla da sakız arasında bağlantı kurmuştur.

Dest-mâl elde hırâm eyledi ağzında sakız
Çiğnedi geçdi bizi nâz ile ol kâfir kız

G. 103/1 (Demirel, 2005)

Belîğ (ö. 1760-61), başka bir beytinde sakızı iki defa kullanmıştır. Şair, şuh sevgilinin hastalarına sakız çiğnediğini söyler. Bunu soranlara²⁵ sevgili, lal gibi olan ağız hokkasından akan sıvıların sakızlı olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Burada şairin, ilk mısradan “sakız çiğne-” ifadesi ile sevgilinin aşk hastalarına sürekli vaatte bulunduğunu da anlatmak istediği söylenebilir. Bunun sebebini sevgili, ağzının sakızlı olduğunu söyleyerek açıklamıştır. İkinci mısradan “sakızlı” ifadesini sevgilinin Sakız Adası'ndan olması şeklinde düşünmek de mümkündür. Bu ifadeyi tevriyeli kullanan şair, aynı zamanda sakız çiğneyerek ağzına sakız bulaştığını da anlatmıştır. Beyitte “lu'âb-ı la'l” ifadesiyle kırmızı şarap da kastedilmiştir (Steingass, 1998, s. 1123). Bu anlam doğrultusunda düşünüldüğünde şairin Sakız Adası'nda yetiştirilen üzümlerden yapılan şarabı ve sakız ağacından elde edilen reçine yani sakızla aromalandırılan içkileri de kastettiği söylenebilir.

25) Şair, “sor-” fiilinin “em-” manasını da kastetmiştir.

Sordukça hastegâna sakız çiğneyüp o şüh
Dirmiş lu'âb-ı hokka-i la'lüm sakızlıdır

G. 84/3 (Demirel, 2005)

Sakıza diğer şairlere nazaran daha fazla yer veren Belîğ, bir beytinde “Sakız helvacısı” diyerek Sakızlı bir helvacıdan bahsetmiştir. Şair, müşterilerin kavuşma iştiağını görünce Sakız helvacısının âşıkları naz atına çiğnettiğini, başka bir ifadeyle nazlandığını söyler. Şair, Sakız helvacısı diyerek her ne kadar helvacının Sakızlı olduğunu anlatıyorsa da aynı zamanda sakızın Osmanlı saray mutfağında bilhassa da helvahanede tatlılara tat ve aroma vermek için kullanıldığını da işaret etmektedir. Beyitte “sakız”, bu isimle maruf ağaçtan çıkan ve hoş kokulu bir reçine olarak farklı işlemlerden geçtikten sonra kullanılan damla sakızını da karşılamaktadır.

Olnca müşteriler vaslunun bin türlü müştâkı
Sakız helvacısı çiynetti esb-i nâza ‘uşşâkı

Mt. 5 (Demirel, 2005)

Ebubekir Celâlî (ö. 1818), sakızı gerçek anlamının yanı sıra farklı anlamlarını kastedecek şekilde kullanarak sevgilinin sakızla âşıkları bir araya topladığından bahsetmiştir. Şair, âşıkları bir araya getirmek için sevgiliye sakız çiğnemesini söyler. Bunu, sevgilinin âşıkları bir araya toplamak için vaatte bulunması şeklinde de anlamak mümkündür. Ancak ondan sakızı Kızkulesi’nde bir top gibi patlatmamasını ister. Şair, söz oyunu içinde yapışkan sakızla sevgilinin âşıkları bir araya getirdiğini, ancak sakızı şişirip patlatması durumunda âşıkların da dağılacağını anlatmıştır. Şair, sevgiliye bu işten uzak durmasını söyler²⁶.

‘Uşşâkı der top etmeğe de çiğne bir sakız
Kızkulesinde top gibi batlatma sakızı

G. 98/4 (Sarıkaya, 2008)

Abdullah Sıdkî (ö. 1758-59), sakızı gerçek anlamıyla kullanmış, sevgilinin şeker gibi çiğnediği sakızı ağzından aldığı ve bununla karakterinin, şairlik yaratılışının tatlandığını söylemiştir. Bu, şair açısından hem tatlı hem de iyi bir alışveriş olmuştur.

Bir sakız aldık dehânından şekerler çiğnedi²⁷
Hayli lezzet buldı tab’ım tatlıca bâzârdır

G. 53/4 (Akgül, 2011)

26) Beyitte zihniyet değişiminin şaire ve şiire etkisini görmek mümkündür. Geleneğe âşıkları bir araya toplayan şey sevgilinin kement, bağ, tuzak olarak tasavvur edilen saçıdır. Sevgili saçını dağıtırsa âşıklar dağılır. Bu beyitte ise âşıkları bir araya toplayan sakızdır, sakızın patlamasıyla âşıkların dağılacağı söylenmiştir. Beyitte çizilen sevgili imajı da geleneğin aşına olduğu bir sevgili değildir. Hem Belîğ’in hem de Celâlî’nin şiirlerinde ağzında sakızla tasvir ettikleri sevgili, sosyal hayatın içinden şüh birisini yansıtmaktadır.

27) Divan yayımında “çekindi” şeklinde okunan kelime, vezin ve anlam gereği “çiğnedi” şeklinde değerlendirilmiştir.

Sakız Gülü

Sakız gülü; Isparta gülü, Şam gülü, yağ gülü adlarıyla bilinen pembe renkli, katmerli, kokulu bir çiçektir. Nâşid (ö. 1791) şu beytinde böyle bir gülden bahsetmiştir. Şair, güzel bir gülün bülbülü olmuştur. Güzelliğinin gül bahçesi içinde sakız gülü bitmiştir.

Bir gül-i zîbânun oldum cân ü dilden bülbülü
Gülşen-i hüsn içre bitmiş ya'ni kim sakız gülü
Mus. 10 (Zülfe, 1998)

On dokuzuncu yüzyılda yaşadığını, yazdığı tarihlerden anladığımız Nûrî, şu beytinde sakız gülünün çift renkli bir çeşidinden bahsetmiştir. Şair, sevgilinin yanağını sakız gülüne benzetmiş, yanağının hem beyaz hem kırmızı olduğunu söylemiştir. Şair, sevgilinin portakal gibi olan göğsünün kendisine sakız bahçesini andırdığını söyleyerek portakal ve sakız ağaçlarından oluşmuş bir bahçe akla getirmektedir²⁸.

Ruhları sakız gülünden hem beyâz hem kırmızı
Andırır pistânçe-i nârenci bâğ-ı sakızı
G. 79/1 (Yılmaz, 2010)

Sabrî (ö. 1813) de bir beytinde Nûrî gibi, sakızı iki farklı yönüyle ele almıştır. Şair, leff ü neşr içinde pistan ile turunç, sakız ile lal dudak arasında ilişki kurmuştur. Şair, o güzel kızın lal gibi olan dudağını ve göğsünü emmiştir. Böylece onun sakız gibi olan turuncuyla yine yiyip içmiştir. Şair, sakız ile turunç arasında renge (sakız ağacının beyaz reçenesi, turunç ağacının beyaz çiçekleri) dayalı bir ilişki kurarken aynı zamanda her ikisinin kaynağının ağaç türü olmasından da faydalanmıştır. Şair, bu ilişki doğrultusunda sevgilinin göğsünü sakıza da benzetmiştir. Turunç başta Akdeniz bölgesi olmak üzere Ege Denizi'nde yer alan adalarda da yetişen bir ağaç türünün meyvesidir. Bu ağacın sarı, turuncu renkli meyvesi bulunur. Sakız ağacının da kırmızı meyveleri vardır. Bu yönüyle şair sakızı, ayrıca sevgilinin kırmızı dudakları ile eşleştirmiştir. Bu ilişkide gelenekte sakız gülü ve sakız şarabının olması ve bunların renk yönünden sevgilinin dudağıyla münasebet içinde kullanılması da etkindir. Beyitten hareketle işrette portakalın bir meze olarak kullanıldığı bilgisi de çıkmaktadır.

28) Nûrî aynı hayali farklı bir beytinde de tekrarlamıştır. Bu beytinde de şair portakala ve sakız bağına yer vermiş, sevgilinin göğsü ile portakal arasında ilişki kurmuştur. Şair, sakız kelimesini bazı ağaçların ve özellikle sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu, sarımtırak beyaz reçine anlamında kullanarak hayalini hüsn-i talil içinde anlatmıştır.

Sakız bâğında mı beslenmiş ol büt yapışur kalur
Gören pistânçe-i nârenciye solunda sağında
G. 75/3 (Yılmaz, 2010)

Sakızın beyitlerde portakal ile birlikte yer alması adada Cenevizlilerden itibaren yer alan meyve bahçelerinden kaynaklanmaktadır. Sakız Adası'nın turunçgilleri oldukça ünlüydü. Meyveleriyle meşhur olan adadan Osmanlı saray mutfağı için özellikle de helvahane için limon suyu, ağaç kavunu ve turunçgiller satın alınıyordu. Helvahaneye intikal edecek mallar için saray helvacılarının bizzat Sakız'a gönderildiği kayıttır (Keskin, 2013, s. 46, 51).

Pistân u la'lün emdük o pâkize duhterün
Sakız turuncı ile yine 'işret eyledük
G. 47/2 (Belli, 2010)

Divan şiirinde sevgilinin yanağı parlaklığı ve rengi yönüyle şiire konu olurken parlaklığı ve aydınlığı ile aya, güneşe; rengi yönüyle de çoğunlukla şaraba ve güle teşbih edilmiştir. Yanağın gelenekte sakız gülüne teşbih edilmesinde her iki yön de belirleyici olmuştur. Sakızın beyaz rengi, gülün kırmızılığı ile birleşince şu beyitte Şeyh Gâlib (ö. 1799) tarafından meyhaneci çırağının yanağı sakız gülüne, saçları da buhur-ı Meryem çiçeğine benzetilmiştir. Gâlib'in bu beyitte İstanbul meyhanelerinde sıkça görülen Sakızlı muğbeçelere göndermede bulunduğu söylenebilir²⁹.

Ruhu sakız gülüdür zülfi buhûr-ı Meryem
Hıdmet-i bâğı gören muğ-beçe-i hûr-nijâd
T. 71/16 (Okçu, trs.)

Edirneli Kâmî (ö. 1724) bir beytinde hem sakız gülünden hem de reçine olan sakızdan bahsetmiştir. Şair, bülbülü sakız reçinesine benzetmiştir. Sakız reçinesinin sarımtırak ve beyaz renkli çeşidi vardır. Şair, bülbülün sakız gülünün sarı sakızı olduğunu söyleyerek gülün sarı renkli olduğunu ima etmiştir. Şair tarafından bu tablo, renkli akide şekeri gibi düşünülmüştür. Bu akide şekeri misk kıymetinde güzel kokuludur³⁰.

Sakız gülüne sarı sakız oldu 'andelif
Almaz mısun 'akîdeyi miski bahâsına
K. 22/6 (Yazıcı, trs.)

Kâmî'nin çağdaşı Fennî (ö. 1745) de sakız gülünü ve bülbülü birlikte zikretmiş, divan edebiyatının bilindik ve klasik gül-bülbül ilişkisini farklı bir yönden, sakız etrafında kurmuştur. Şair, sakız gülünün cazibesine kapılarak ona kendini kapturan bülbülden bahsetmektedir. Gül bahçesini süsleyen sakız gülü bir anda/nefeste/kokuda nice bülbülü hırpalamış yahut ökse ile yakalamıştır. Şair, "ökses" kelimesinin çeşitli anlamlarından hareketle beyte çağrışım zenginliği sağlamıştır. Ökse; ökse otunun saplarından veya çobanpüskülü denilen bitkinin kabuklarından çıkarılan yapışkan maddedir. Bu maddeye bulanarak kuş tutmakta kullanılan değneğe de ökse denmiştir. Ökse mecazen insanı kuvvetle kendisine çeken, cazibesıyla kendisine bağlayan kimse veya şey için de kullanılmıştır (Ayverdi,

29) Bu muğbeçelerin, Koçu'nun (2015, s. 35) tespitlerinden hareketle Gedikli meyhanelerde kurulan sofralara şamdan getiren ve müşterilerin çubuklarına (tütün içtikleri ağızlığı) ateş koyan, "ateş oğlanı" olarak isimlendirilen meyhane uşakları olduğu söylenebilir. Gâlib'den önce Nedîm de Sakızlı bu muğbeçelerden bahsetmiştir:

Bintü'l-'ineb de muğ-beçenin tıpkıdır hemân
Bir meşrebi güşâdece kızdır Sakızlıdır
G. 14/2 (Macit, 2012)

30) Şair, beyitte akidenin değerini belirleyen temel unsurun kokusu olduğunu ima etmekte, kokusunun güzelliği nispetinde alındığını söylemektedir.

2011, s. 962). Şair, kelimenin yapışkan madde anlamıyla sakız arasında ihama dayalı bir ilişki kurmuştur. Beyitte divan edebiyatının gül-bülbül ilişkisi sakız etrafında farklı bir yönden kurulmuştur.

Bir dem içinde ökseledi nice bülbüli
Bu gülşeni müzeyyen iden ol sakız güli
G. 338/1 (Demirkazık, 2009)

Hâletî (ö. 1631), şu beyitte Sakız'ı gerçek bir coğrafya olarak kullanırken gönlünün Sakız'da bir gülün nağme çeken bülbülü olduğunu, sakız gülünün böyle güzel olduğunu bilmediğini söyler. Beyitte "sakız gülü" ifadesi bir gül çeşidinin yanı sıra istiare yoluyla şairin gönlünü kaptırdığı Sakız'daki güzeli (gülü) de karşılamaktadır.

Bir gülün Sakızda dil oldu nevâ-keş bülbüli
Bilmez idüm böyle zîbâ olduğın Sakız güli
Mt. 578 (Kaya, 2017)

Aynî (ö. 1837) de Hâletî gibi güzele "Sakız gülü" diye hitap etmiştir. Aynî bir içki meclisinde gördüğü güzeli tasvir etmektedir: Şairin "Sakız gülü" diye hitap ettiği bu güzel, mecliste sümbül gibi olan saçlarını bırakmış, sâkî olup şaire şarabı vererek aklını perişan etmiştir. Beyitte kelimeler arası kurulan ilişkiler dikkati çekmektedir. Perişan kelimesi sevgilinin dağıttığı saçlarıyla ilgili iken saçının benzetilene olan sümbül, gülle ilgilidir. Şairin içki meclisinde Sakızlı bir güzelden bahsetmesi yaşadığı dönemde Sakızlı güzellerin İstanbul'daki meyhanelerde sık sık görülmeleri, buralarda sakilik yapmaları münasebetiyledir. Şairin sakız gülü ifadesiyle sakız şarabını da kastettiği söylenebilir.

Meclisde ol sakız güli tarh itdi zülf-i sünbüli
Sâkî olup virdi müli 'aklım perîşân eyledi
K. 8/4 (Arslan, 2004)

Manastırlı Celâl (ö. 1574?), bir gazelinde yer alan şu iki beyitte sevgilinin çeşitli güzellik unsurlarını sakızla teşbih ilişkisi içinde anlatmıştır. Şair birden çok yer adını kullandığı beyitlerinde sevgilinin, yanağının rengiyle görünüşte Frenk elmasına benzediğini söyler. Sevgilinin gonca gibi olan dudağı ise dikensiz ve çalısız bir sakız gülü gibidir. Sevgili, ayva tüyleriyle Leh ve Çeh ülkesidir; perçemi büklümdür³¹. Lal renkli dudağı sakız, yanağı ise kızıl elmadır. Her iki beyitte sakız, sevgilinin dudağıyla ilişkili kulanılmıştır. Bu ilişkide sakız gülünün ve sakız ağacının meyvesinin renkleri belirleyici olmuştur.

Sûretde Fireng elmasıdur reng-i ruhiyla
Gonce lebi sakız gülidür bî-has ü bî-hâr

31) Şairin burada "pîç" kelimesinin Osmanlıca yazımındaki çağrışımlarından hareketle Osmanlı Devleti'nde Viyana özelinde Avusturya'ya verilen isim olan "Beç"i ve Arnavutluğun bir zamanlar Türkçe adı "İpek" olan şehrini kastettiği söylenebilir.

Hattı Leh ü Çeh illeridür kâkülidür pîç
La'îfn lebi sakız kızıl elmadur o ruhsâr
G. 58/5-6 (Güneş, 2013)

Sakız Rakısı ve Şarabı

Şiirlerden anladığımızı kadarıyla Sakız Adası, bu bölgeye özgü sakız ağaçları ve sakız şarabıyla meşhurdur. Sakız, şiiire Sakız Adası'nda yetiştirilen üzümlerden yapılan şarabı ve sakız ağacından elde edilen reçine yani sakızla aromalandırılan içkileri ile de girmiştir. Sakız'a yakın bir adadan olan Hanyalı Nûrî (ö. 1815), sakız rakısından³² bahseden şairlerden biridir. Mecliste yasemin çiçeği sakız rakısı sunmakta, güller kadehlerle erguvan şarabı vermektedir. Şair beyitte iki ağaca birden yer vermiştir. Bunlardan biri olan erguvan, kırmızı renkli çiçekleri olan bir ağaçtır. Şair, bu ağacın çiçekleri ile şarabı renk yönünden eşleştirmiştir. Güller şekilleri bakımından kadehle, renk yönünden de şarapla münasebet içinde kullanılmıştır. Aynı ilişki sakız ile şarap arasında da renge dayalı olarak kurulmuştur. Şair ayrıca yasemini de beyaz rengi dolayısıyla rakı ile eşleştirmiştir. Beyitte gül ve yasemin çiçekleri kişileştirilerek saki gibi düşünülmüştür.

Bezminde yâsemen 'arak-ı sakızı sunar
Güller piyâlelerle mey-i ergavân verir
G. 208/6 (Aydın, 2015)

Bir dönem Sakız muhafızlığı yapan Mehmed Emîn Vâhid (ö. 1828-29), iltizamların³³ herkesin keyfince yazılması gerektiğini söyler. Rakı içenler Sakız'a, şarap içenler Erdek'e gitmelidir. Şair, beyitte Sakız'ı gerçek bir coğrafya olarak kullanırken sakız rakısını da akla getirmektedir.

İltizâm eyleyenin mazbûtu keyfince gerek
Ara-kâşâme Sakız bâde-keşâna Erdek³⁴

(Çifçi, trs., s. 431)

32) Sakız rakısı, saf etil alkolün içine anason tohumu veya anason esansı katılarak yapılan rakıdır (Ayverdi, 2011, s. 1051).

33) İltizam, devlete ait malların bazılarının tahsili kefil gösterilmek ve bedeli muayyen taksitlerle ödenmek üzere alınmasını ifade eden bir tabirdir (Pakalın, 2004, s. 57).

34) Tezkire yayımında "erdik" şeklinde okunan kelime, Sakız yer ismi paralelinde "Erdek" şeklinde değerlendirilmiştir. Erdek, bağları ve şaraplık üzümleriyle meşhurdur (Öztekin, 2004, s. 194). Şu iki beyitte Erdek'in bu yönüne göndermede bulunulmuştur:

Mülk-i fenâda tantana-i ferr ü 'izz ü câh
Değmez yanumda bir kadeh Erdek şarâbına
Belîğ G. 202/2 (Demirel, 2005)

Gece gündüz içip Erdek şarâbı
Ola nukl u mezen ördek kebâbı
Aynî B. 999 (Arslan, 2003)

Sakız, bazı beyitlere ise şarabı ile konu olmuştur. Bunların birinde Nedîm (ö. 1730), zahide yönelik ironik bir yaklaşımda bulunarak, zahidin sakız şarabını gizlice içtiğini, bu suyu yabancıların (yahut bu suya aşına olmayanların) içmemesi gerektiğini söylediğini belirtir. Zira su sakızlıdır. Burada “sakızlı” kelimesini tevriyeli kullanan şair, kelimenin Sakız Adası anlamına göndermede bulunurken aynı zamanda sakız ağacından çıkan ve çekildikçe uzayan madde anlamını da çağrıştırmıştır. Kendisi şarabı gizlice içerken başkalarına bunu meneden zahidin gerekçesi şarabın sakızlı olmasıdır.

Zâhid sakız şarâbını pinhan çeküp demiş
Bîgâne içmesin bu sudan kim sakızlıdır
G. 14/3 (Macit, 2012)

Sabrî (ö. 1813) iki farklı beyitte sakız şarabından bahsetmiştir. Şair, bunların her ikisinde de sakız şarabını, işveli kızın lal renkli dudağı olarak görmüştür. Şair, sevgilinin dudağını rengi dolayısıyla sakız şarabına; şeffaf, cam gibi parlak boynunu ise bir içim suya benzetmiştir. Şair, sakızın beyaz reçine anlamıyla “su, billûr” arasında beyazlık ve şeffaflık yönünden bir ilişki kurmuştur. Sabrî diğer beytinde de bu hayalini tekrarlamıştır. Şair, aşktan başı dönmüş bir şekilde olursa buna şaşılmalıdır. Zira o işveli kızın dudağı sakız şarabıdır.

O duht-ı ‘işvenün sakız şarâbıdur leb-i la‘li
Bir içim suya benzer gerden-i billûr-âsârı
K. 9/40 (Belli, 2010)

Ser-mest-i ‘aşk olursam ‘aceb mi amân amân
Ol duht-ı ‘işvenün lebi sakız şarâbıdur
G. 14/5 (Belli, 2010)

Atâyî (ö. 1635), şu beyitte hem sakız gülünden hem de sakız şarabından bahsetmiştir. Sakız gülü renginden dolayı kadehle (içindeki şarapla) eşleştirilmiştir. Şair, şişenin sakız şarabıyla kulkul ettiğini söyleyerek dökülürken çıkardığı sesi yansıtmış, bunu sakız şarabının şişe ile konuşması şeklinde ifade etmiştir. Bu sesi ikinci mısradaki kadehin sesiyle devam ettiren şair, kadehin sesinin bülbül gibi olduğunu söylerken kadehi de sakız gülü olarak kurgulamıştır.

Şişe sakız şarâbı ile itdi kulkulu
Bülbül sadâ-yı bülbüle sâgar sakız gülü
G. 268/1 (Karaköse, 2017)

Sakız Bademi

Sakız bademi, diş bademi de denen ve kolayca kırılan, kabuğu çok ince bir badem cinsidir (Ayverdi, 2011, s. 1051). Sakız bademine yalnızca bir beyitte rastlanmıştır. On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Hilmî, mahubunun dudağını Şam fıstığına, gözlerini de sakız bademine benzetmiştir. Şair, fıstık ve badem arasında kurduğu ilişkiyi şam ve sakızın aynı zamanda birer yer adı olmasına dayalı olarak daha da geliştirmiştir.

Lebi şam fıstığı çeşmânı sakız bâdâmı
Kendi de hazret-i şâh-ı rûsulün hem-nâmı
(Onay, 2009, s. 379)

Sonuç

Sakız'ın fethinin şiire hem muhteva hem de nükte olarak yansımaları olmuştur. Bu her şeyden önce bize divan edebiyatının sosyal hayatın dışında olmadığını, şairlerin çeşitli sosyal, tarihî ve kültürel değişimleri dikkate alarak şiirlerini bu unsurlarla yenilemeyi ve zenginleştirmeyi bildiklerini göstermektedir. Sakız'ın fethine dair 16, 17 ve 19. yüzyıllarda kasideler ve kıt'alar yazılmıştır. Bu şiirlerde Sakız etrafında çeşitli nüktelerin oluştuğu görülmektedir. Şairler, "ağzından sakızını çek-, ağzından sakızını al-, ağzından sakızını çal-, sakız çiğne-, ağzına sakız ol-" gibi ifadelerle yer vermişlerdir. Bu ifadeler etrafında kinayeli bir söyleyiş oluşturan şairler bilhassa "sakız çiğne-" ifadesini 10 defa kullanarak bu ifadeyle sözünü tutmayan sevgilinin eylemini vurgulamışlardır. Bu ifadeyle sevgilinin sürekli, gerçekleştirmediği vaatlerde bulunduğunu anlatmak isteyen şairler, zaman içinde yeni ifadeler kullanarak bunlara "tatlı sözlerle vaatte bulunmak, bir konu hakkında konuşmak, bir konu hakkında bilgi almaya çalışmak, bir işi fark ettirmeden kolayca yapmak, yalan söylemek" gibi yeni anlamlar yüklemişlerdir. Sakız etrafında çeşitli nükteler oluşturan şairler bazen bu ifadeyi doğrudan bir deyim parçası olarak kullanırken bazen de farklı deyimlerle birlikte (ağza düş-, ağzı sulan-, diş bile-, ağzını ara-) çağrışım zenginliği içinde kullanmışlardır. Sakız, şiirlerde bu şekilde nükteli kullanıldığında şairler kelimeyi farklı fiillerle (patlat-, çiğne-, yapış-, tut-, çek-, düş-) birlikte zikretmişlerdir. Şairler sakızla kinaye, tevriye ve iham gibi edebî sanatlar yapmışlardır.

Sakız, şiirlerde en fazla "Bazı ağaçların ve özellikle sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu, beyaz renkli reçine; şekerli ve kokulu, ağzıda çiğnenen eğlence yiyeceği..." anlamlarıyla yer almıştır. Şairler, 22 defa sakızı bu şekilde kullanmışlardır. Bu kullanımı, sakız gülü izlemektedir. Sakız gülüyle sevgili (sevgilinin bir güzellik unsuru) veya saki kastedilirken aynı zamanda sakız gülü ismiyle maruf çiçek de akla getirilmiştir. Sakız, şiirlerde 12 defa bu şekilde yer almıştır. Sakız, şarabı ve rakısıyla da şiire konu olmuştur. Sakızla aromanlandırılan rakı 2, şarap ise 6 defa zikredilmiştir.

Şairler sakızın farklı kullanımlarını da dikkate almışlardır. Bu doğrultuda çam sakızı (1), sakız leblebisi (1), sakız bademi (1), sakız helvası (2), sakız turuncu (3) da şiirlerde yer yer kullanılmıştır. Sakız bir ada olarak bu adada yaşayan güzelleriyle de şiire konu olmuştur. Bilhassa 18. yüzyıldan itibaren Nedîm, Vehbî, Pertev, Âkif gibi şairler Sakızlı güzelleri (bazıları [Nedîm, Kânî, Aynî, Ş. Gâlib, Fehîm-i Sâni] da Sakızlı sakileri) şiirlerinde ele almışlardır. Sakız bir ada olarak coğrafyası ve meşhur yönleriyle de ele alınmıştır. Bu kullanımlar bize Sakız'ın fethedilmesiyle hem içinde/isminde sakız bulunduran kelimelerin şiirlerde yaygın bir şekilde görülmeye başladığını hem de Sakız'ın fethinin şairlere yeni bir nükte kaynağı oluşturduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Akgül, A. (2011). *Abdullah Sıdkî divanı (inceleme-metin-dizin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgül, H. (2013). *Diyarbakırlı Mâlî dîvânı (inceleme-metin)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, F. Ş. (2010). *Âsım Ârif-zâde divançesi (inceleme-metin-dizin-sözlük)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, M (2003). *Aynî sâkînâme*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Arslan, M (2004). *Antepli Aynî dîvânı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Avcıl, Ş. (2010). *XIX. Yüzyıl şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi hayatı, eserleri, edebi kişiliği ve dîvânının tenkitli metni*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, A. (2015). *Hanyalı Nûrî ve dîvânı*, Türkiye Âlim Kitapları, Berlin: Schaltungsdienst Longe o.H.G.
- Ayverdi, İ. (2011). *Kubbealtı lugatı misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı İktisadî İşletmesi.
- Baltalı, S. (2016). *Mehmed Adlî divanı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bektaş, E. (2007). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev dîvânı*. Web: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/Eklenti/10630,muvakkitzade-pertevpdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Belli, H. (2010). *Sabrî (Seyyid Muhammed Emin) dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nabi divanı I*. 2. bs. Ankara: Akçağ Yay.
- Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Çelik, R. (2012). *Fehîm-i Sâni (Süleyman Fehîm) ve dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çifçi, Ö. (t.y.). *Fatîn Davud, Hâtîmetü'l-eş'âr*. Web: <http://ekitap.kultur-turizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Çobanoğlu, F. (2006). *Enderunlu Ferîd İbrahîm dîvânının metni ve incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Dağlı, Y., Kahraman, S. A. ve Dankoff, R. (2005). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 9. kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Darıcık, M (2006). *Nazîf dîvânî (transkripsiyonlu çeviri ve metin-inceleme)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demirel, G. (2005). *18. Yüzyıl şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkazık, H. İ. (2009). *18. Yüzyıl şairi Mustafa Fennî dîvânı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Emecen, F. (2011). Sakız Adasının sakızları: Küçük bir Osmanlı tarım işletmesi. *Osmanlı Araştırmaları İSAM*, S. 21, s. 1-16.
- Erdem, M (1994). *Bursalı Tâlib ve divanı tenkidli metin ve inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Ersoy, E. (2011). Bilâdiye türünün yayımlanmamış bir örneği: İştibâ Ahmed Efendi'nin bilâdnâmesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 61-72.
- Güneş, M (2013). *Manastırlı Celâl Bey dîvânı [incelenme-metin]*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2014). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1. kitap*. 8. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2012). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 4. kitap*. 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, H. (2016). Divan şiirinde Karaman. *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, 205-239.
- Kaplan, Y. (2016). Klasik Türk edebiyatında bilâdiyyeler ve Zihnî Efendi ile İştibâ Ahmed Efendi bilâdiyyeleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13/1, 102-124.
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit divan*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî dîvânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,194357/nevi-zade-atayi-divani.html> adresinden 22 Kasım 2017'de alınmıştır.
- Kaya, N. (2009). *Tab'î hayatı, edebî kişiliği ve dîvânı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaynar, H. (2014). *Muhabbet baki mahubân kayıp: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e meyhaneler*. İstanbul Araştırmaları Yıllığı, 3, 1-22.
- Keskin, F.Y. (2013). *Bir Osmanlı adasında toplum ve ekonomi (XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıla Sakız)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, F. (trs.) *Âşık Çelebi divanı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10593,asikcelebidivanifilizkiligicpdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Kılıç, F. (t.y.). *Şefkat, Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bagdâdî*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10742,metinsbpdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Koçu, R. E. (2015). *Eski İstanbul'da meyhaneler ve meyhane köçekleri*. 4. b.s. İstanbul: Doğan Kitap.

- Kurnaz, C. (1997). *Divan edebiyatı yazıtları*. Ankara: Akçağ Yay.
- Macit, M (2012). *Nedim divânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10635,nedim-divanipdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Okçu, N. (t.y.). *Şeyh Gâlib divanı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10654,metinpdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Onay, A. T. (2009). *Açıklamalı divan şiiri sözlüğü eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Haz. Cemal Kurnaz, İstanbul: H Yay.
- Öreñç, A. F. (2009). *Sakız adası*. İslam Ansiklopedisi (6. cilt 6-10), İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Özgül, M K. (2006). *Divan Yolu'ndan Pera'ya selâmetle modern Türk şiirine doğru*. Ankara: Hece Yay.
- Öztekin, Ö. (2004). *XVIII. Yüzyıl divan şiirinde toplumsal hayatın izleri: divanlardan yansıyan görüntüler*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pakalın, M Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: MEB Yay.
- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, B. T., Türkmen, S., Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe sözlük*. 9. bs., Ankara: TDK Yay.
- Sarıkaya, E. (2008). *Ebubekir Celalî divanı: karşılaştırmalı metin-inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevinç, T. (2010). 1695 Sakız Seferi'nde organizasyon ve lojistik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 59-79.
- Steingass, F. (1998). *Persian-English dictionary*. Beyrut: Librairie du Liban Publishers.
- Taşdelen, İ. (2014). *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî divanı*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Ş. (1966). Sakız'ın Türk hâkimiyeti altına alınması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7, 173-199.
- Yazar, İ. (2012). *Kânî divânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10620,kani-divanipdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Yazıcı, G. E. (t.y.) *Edirneli Kâmi ve divânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10619,kamipdf.pdf?0> adresinden 2 Ekim 2017'de alınmıştır.
- Yenikale, A. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî divânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0> adresinden 18 Eylül 2016'da alınmıştır.
- Yılmaz, A. (2010). *Nûrî, hayatı, edebi kişiliği, divanı ve divanının incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfe, Ö. (1998). *Nâşid divânı*. Web: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10634,nasidmetinpdf.pdf?0> adresinden 10 Ekim 2014'te alınmıştır.